

Hvad er natur?

naturbegrebet på spørgsmål

Christensen, Jens

Publication date:
2007

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Christensen, J. (2007). *Hvad er natur? naturbegrebet på spørgsmål*. Teknologi, Miljø og Samfund. Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

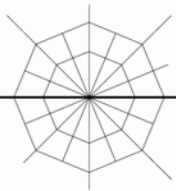
If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Working Paper 17 2007

Hvad er natur?

- naturbegrebet på spørgsmål

Jens Christensen

Teknologi, Miljø og Samfund

**Institut for Samfundsudvikling og Planlægning
Aalborg Universitet**

Hvad er natur?

- naturbegrebet på spørgsmål

© Aalborg Universitet og forfatteren 2007
Jens Christensen

Series: Working paper 17
Udgivet 2007
ISSN 1603-9890
Layout: Annelie Riberholt

Teknologi, Miljø og Samfund
Institut for Samfundsudvikling og Planlægning
Aalborg Universitet
Fibigerstræde 13
9220 Aalborg Ø
<http://www.plan.aau.dk/tms/publikationer/workingpaper.php>

Keywords:

Natur, naturbegrebet, natursyn, kultur, betydning, realitet, erfaringsverden, dagligsprog, sprogspil, metafor

Om forfatteren

Jens Christensen er født 1944. Landinspektør, ph.d., dr. scient.. Lektor i naturforvaltning og teknologiudvikling ved Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet. Tilknyttet forskningsgrupperne "Videnskabsteori, ingeniørdidaktik og organisatorisk læring" og "Geografi" ved samme institut, samt tilknyttet det tværfakultære "Center for filosofi og videnskabsteori" ved Aalborg Universitet. Forskningsområde: Natursyn og videnskabsteori, med fokus på grundlags-spørgsmål af betydning for samfundets praksis.

Kommentarer til skriftet modtages gerne

Forfatteren vil blive glad for faglige kommentarer, synsvinkler med henblik på videre drøftelse, mv..

E-mail: jc@plan.aau.dk
Telefon: 96 35 83 20

Indholdsfortegnelse

1. Naturbegrebet på spørgsmål	5
2. Mangfoldige anvendelser af ordet natur	6
3. Naturen mellem kulturel betydning og objektiv realitet	13
4. Opsamling på centrale erkendelser	22
Referencer	24

"Også jeg begynder modvilligt at indse, at vi ikke befinder os i virkeligheden, men i en beskrivelse af den. Og at vore vanskeligheder beror på, at beskrivelsen ikke slår til, når det drejer sig om at håndtere vor erfaring."

Marianne Fredriksson (2002: 161)

1. Naturbegrebet på spørgsmål¹

Hvad er natur?

Spørgsmålet er centralt i enhver tale om naturen, ikke mindst i enhver diskussion om menneskers og kulturers natursyn, f.eks. hvordan vort syn på naturen hænger sammen med vore handlinger med naturen.

En nærliggende tanke kunne være, at natursynet jo er synet på *naturen*, og derfor må det første skridt i en diskussion om natursyn være at afklare, hvad naturen er.

Vi må have klarhed over naturbegrebet! Ellers kan vi jo ikke vide, hvorom diskussionen drejer sig.

Forholdet bider imidlertid sig selv i halen. Allerede enhver bestemmelse af et naturbegreb implicerer et natursyn, et syn på hvad naturen *er* - eller et syn på, hvad der i den givne sammenhæng *menes* med natur. Med andre ord: Så snart et naturbegreb defineres, vil denne definition i sig rumme et bestemt syn på naturen.

Så enkelt er det da ikke, at et natursyn består af en variabel og en konstant. På den ene side *synet* som variabel, åbent for diskussion. På den anden side det, som synet er rettet mod, nemlig *naturen*, som konstant, veldefineret og uden for diskussion. Snarere er det sådan, at der foreligger to indbyrdes afhængige variable, nemlig natursynet og naturbegrebet.

Dilemmaet er åbenbart. Lad os antage, at vi vil foretage en undersøgelse af natursyn i kulturerne eller gennem historien. En sådan undersøgelse må, efter sagens karakter, forholde sig åbent til natursynenes kulturelle mangfoldighed og historiske foranderlighed. Hvis undersøgelsen i udgangspunktet lægger sig fast på et entydigt og veldefineret naturbegreb, så forskertses herved undersøgelsens åbenhed. På forhånd afskæres muligheden for at få øje på forskellige og foranderlige naturbegreber. Hvis det omvendte er tilfældet, dvs. hvis ikke et naturbegreb præciseres, så bliver det uklart hvad undersøgelsen angår. Det vil fremstå som uafklaret, hvad der menes med synet på netop 'naturen'.

I erkendelse af, at synene på naturen og begreberne om naturen gensidigt refererer til hinanden, må der søges en anden tilgang til spørgsmålet 'Hvad er natur?'. Et par eksempler vil tjene til at bringe problemstillingen i relief.

Det første eksempel angår forholdet mellem videnskabernes entydige begrebsdannelser og dagligsprogets mangetydige ord. Der er tilfælde, i hvilke forskere anvender begreber, som er enslydende med ord, der almindeligt indgår i dagligsproget. Fysikken har et entydigt begreb om 'arbejde', der adskiller sig klart fra brugen af samme ord i hverdagens tale. I den mekaniske fysik er arbejde defineret som skalarproduktet af kraft og vej (med skalarproduktet hentydes til, at kun den del af kraften, der går i vejens retning, bidrager til arbejdet). Således defineret er dette arbejdsbegreb meningsfuldt inden for fysikken. Det ville give ringe mening at anvende samme arbejdsbegreb i en diskussion om samfundsmæssige arbejdsforhold. Hvad der i denne sammenhæng er på spil, er menneskers levede liv. Med en mangetydig anvendelse af ordet arbejde i dagligsproget tales ud fra og ind i en broget erfaringsverden.

¹ Dette skrift viderebearbejder og præciserer nogle tanker om naturbegrebet, som tidligere er introduceret i Christensen 2003.

Det andet eksempel angår definitionsmagten. Vi kan forestille os en diskussion om demokrati, som er ved at gå i hårdknude. Forførelsens kunst består nu i, først at vende diskussionen til et spørgsmål om, hvad demokrati *egentlig* er, eller hvad *reelt* demokrati er, dernæst at forfægte ens egen definition som den rette. Hvis forehavendet lykkes – dvs. hvis det lykkes for den pågældende at få andre til at anerkende den forfægtede definition – så fremstår han eller hun som diskussionens vinder. Forførelserens trick er at vende den åbne og komplekse diskussion om, hvordan samfundets beslutningsprocesser bør organiseres, til bestemmelsen af et begreb – og til netop det begreb, med hvilket hans eller hendes egen opfattelse stadfæstes. Begrebsbestemmelsen gør sig diskussionen mægtig.

Når der spørges 'Hvad er natur?', spørges ikke til en begrebsbestemmelse. Der spørges til det levede livs erfaringsverden, i al dets mangetydighed. Der spørges til, hvad der betyder noget for os. Der spørges til måder at forholde sig. Hvis intentionen med at stille spørgsmålet 'Hvad er natur?' er at forholde sig til menneskers erfaringsverden – eller mere intrikat: at forholde sig til måder at forholde sig i erfaringsverdenen – så går vejen ikke primært via definitioner. I stedet må søges en bevægelse, der på en og samme tid spiller med på og udæsker erfaringsverdenen. Der må søges en bevægelse i feltet *mellem* det åbne og det bestemmende, ja i feltet *mellem* det åbent sonderende og den engagerede stillingtagen.

Denne bevægelse sker i det følgende gennem to trin. Først føres en diskussion, som tjener til at åbne blikket for, hvordan ordet natur anvendes mangetydigt, ja med en mangfoldighed af betydninger. Dernæst belyses, hvordan ordet natur, som indvævet i sproget, henviser til et kulturelt betydningsunivers, samtidigt med at det også henviser til objektive realiteter – eller i det mindste til antagelser om noget objektivt foreliggende. Når vi i dagligsproget bruger ordet natur, er det et udtryk for, hvordan vi som mennesker er stillede i et felt mellem kulturel betydning og objektiv realitet.

Til slut samles op på centrale erkendelser om de perspektiver, i hvilke naturbegrebet må forstås.

2. Mangfoldige anvendelser af ordet natur

Natur – et associationsrigt ord

I daglig tale anvendes ordet natur på en mangfoldighed af måder, og i en given sammenhæng anvendes ordet ofte flertydigt. Ordet natur er særdeles associationsrigt. Ordbog over det danske sprog opregner en lang række bestemmelser. Natur kan bl.a. referere til medfødte eller iboende egenskaber hos både mennesker og ting, og til karakteren eller grundbeskaffenheden af et fænomen. Natur kan henvise til det primitive og ukunstlede, f.eks. med klang af vildhed eller uskyldighed. Naturen kan opfattes som den skabende, styrende og ordnende kraft, der fremtræder gennem det skabte, hvad enten der tænkes religiøst eller i lovbundne fænomener af fysisk karakter. Natur kan omfatte alt det skabte, alt hvad der er til, en alnatur, eller ordet kan henvise specifikt til det sanselige, den sanselige verden.²

Slår vi op i en fremmedordbog, vil vi se, at natur kommer af latin *natura*, fødsel, af *nasci*, fødes.³ Holder vi os til ordets oprindelse måtte naturen være det medfødte, og ofte tænker vi på natur

² Frit efter Ordbog over det danske sprog, 1968: Bd. 14, opslag 'natur'.

³ Brüel og Nielsen, 2001.

som det, der ikke er skabt eller påvirket af menneskehånd. Hvad der i daglig tale benævnes natur indbefatter imidlertid ofte noget menneskepåvirket. For hvor går grænsen mellem det, der er natur, og det, der er ikke-natur? Jo, en å, der snor sig, er vel natur. Dens forløb er hverken skabt eller påvirket af mennesker. Den å, derimod, som over lange stræk forløber i rette linier – ja som engang blev udrettet med henblik på at afvande engene, så der i stedet kunne dyrkes korn – kan vi anse som et udtryk for kultur. Det retlinede forløb er fremkommet via et 'kulturteknisk' indgreb. Når nu den udrettede å atter slynges, så taler vi om naturgenopretning, uanset at etableringen af slyngninger fordrer en menneskelig aktivitet, bl.a. at der anvendes gravemaskiner. Men når åen snor sig på ny, og når fiskene gyder på rolige steder under åbrinken, og når mennesker er holdt op med at gribe ind, så er det alligevel 'en slags natur'. Med dette eksempel antydes, at ordet natur ikke på nogen simpel måde betegner et givet genstandsfelt, men nok så meget refererer brugen af ordet til betydninger i den menneskelige livspraksis. Den genslyngede å *betyder* noget for os. Ved at betegne den som 'natur', tilkendes gives en betydning.

I det følgende illustreres nogle af de associationer og dermed forbundne betydninger, som er knyttet til brugen af ordet natur, nogle af dem særligt præget af at være skrevet i dansk sammenhæng. Illustrationen knytter an til en række mere principielle perspektiver, nemlig følgende syv:

- 1) Naturen som *dér* – "det derude"
- 2) Naturen som *før* – "en oprindelighed"
- 3) Naturen som *dét* – "en genstand"
- 4) Naturen som *liv* – "det levende"
- 5) Naturen som sanseverdenen – "det legemlige"
- 6) Naturen som underliggende – "et væsen"
- 7) Naturen som altomfattende – "en alnatur"

Disse syv perspektiver er næppe udtømmende, og andre perspektiver kunne anlægges, flere eller færre.⁴ Tillige vil det vise sig, at perspektiverne væver sig ind i hinanden.

Den illustrative gennemgang foregiver på ingen måde nogen fuldstændighed. Snarest har gennemgangen essayistisk karakter, her at forstå som en forsøgsvis kredsen om et tema. Hensigten er først og fremmest at åbne blikket for, hvor mangetydigt ordet natur kan anvendes - og herunder: Hvor vanskeligt det er at få fast hold om et naturbegreb.

Nogle anvendelser af ordet natur, illustreret gennem syv perspektiver

*1) Naturen som *dér* - "det derude"*

Vi taler ofte om at vi 'tager ud i naturen'. Da anvender vi ordet natur om 'det derude', i modsætning til 'det derinde'. Naturen er '*dér*', til forskel fra '*hér*'.

Hvis vi bor inde i en by, kan naturen opfattes som alt det, der ligger uden for byerne. Byen er her, naturen er der. Naturen bestemmes da som negationen til by, dvs. som ikke-by. Fra dette perspektiv kan natur opfattes som ensbetydende med det åbne land. Uden for byerne er der ikke kun landbrug med dyrkede marker, der er også svinefabrikker og motorveje og højspændingsmaster,

⁴ Eksempelvist anlægger Hans Fink fem perspektiver, nemlig naturen som det vilde, det landlige og grønne, det jordiske og almindelige, det naturlovmæssige, og det hele (Fink 1993). – Eksempelvist skelner Finn Arler mellem fem forskellige konstellationer af grundelementerne Gud, menneske og natur (Arler 2007).

som vi ikke rigtigt vil vide af som natur. Da kan vi udvide 'inde' til også at omfatte de særligt menneskepåvirkede arealer i det åbne land, mens naturen, 'det derude', er de særligt uberørte eller ukultiverede arealer. Vi kan f.eks. skelne mellem dyrket land som 'inde' og ikke-dyrket land som 'ude'. Med reference til 'der' er naturen de 'vilde' dele af landområderne, de uopdyrkede levesteder for planter og dyr, mens 'her' omfatter alle de arealer, som er stærkt influeret af menneskelig teknik.

Det ses, at grænsen mellem 'inde' og 'ude', mellem 'her' og 'der', er variabel.

Er landområderne, som i Danmark, stort set overalt påvirkede af menneskelig aktivitet, kan vi udstrække grænsen for 'her' så vidt, at vi kan sige, at i vort land har vi 'ingen egentlig natur'. Fra denne betragtning findes der intet 'der', som tilfredsstiller vor forestilling om en 'naturlighed'. Joh, de store landskabsformer som Mols Bjerge og Møns Klint hører fortsat til 'derude', og det gør også den vestjydske hedeslette, som i sidste istid lå uden for israndslinien - og havet, og himmelhvelvet. Som 'overladt til naturens kræfter' kan vi opfatte Råbjerg Mile som natur, og måske også de hjemklædte klitter ved Vesterhavet, uanset at klitdannelsen har baggrund i, at en tidligere tids skovrydning åbnede for sandflugt, og uanset at sandflugten i dag søges begrænset ved klitplantning.

'Inde' i byerne er der parker med blomster, nogle af dem forædlede, andre hjemmehørende i den danske 'vilde natur'. Ræven sniger sig ind i villahaverne. Naturen er 'det grønne' – som når hyrde-tasken finder vej mellem fortovets fliser, eller som når en mælkebøtte sine steder bryder frem gennem asfalten. Også inden for bygrænsen er der natur, at forstå som et 'det derude', med klang af 'det, som vi ikke er herrer over', eller 'det, som er overladt til sig selv'. Men afgrænsningen er flydende. Er f.eks. et indført japansk kirsebærtræ i en villahave udslag af kultur, mens en plantet bøg i samme villahave er natur, at forstå som 'oprindeligt' hjemmehørende i Danmark?

Straks, når vi tænker i oprindelighed, indføres imidlertid en ny skelnen, som supplerer distinktionen mellem 'her' og 'der', nemlig en skelnen mellem 'nu' og 'før'.

2) *Naturen som før - "en oprindelighed"*

Naturen er ikke blot et 'ydre', dvs. noget som i visse henseender er uden for menneskelig aktivitet. Naturen er også et 'forudgående', dvs. noget som var til stede før mennesker kom til og greb ind. Naturen er 'før', til forskel fra 'nu'.

Også mellem 'nu' og 'før' er grænserne flydende. Vi knytter ofte naturen til et begreb om oprindelighed, og det oprindelige kan forstås som før-menneskeligt eller før-kulturelt. Imidlertid kan vi også være tilbøjelige til at inddrage historiske spor af menneskelig aktivitet under vore forestillinger om naturen i dens oprindelighed. Det er i alt fald tilfældet i forbindelse med naturfredning, som i stort omfang befatter sig med at værne om kulturhistoriens præg i landskabet – om det er højryggede agre fra middelalderen eller de overdrev, der ligeledes er et levn fra vore forfædres landbrugsdrift. Med talen om naturen som noget oprindeligt associeres til en svunden tid, med ubestemt tidsfæstelse.

Så intrikat er det, at skillelinien mellem her og der krydses af skillelinien mellem nu og før. Hvis vi skelner mellem det kultiverede landskab som 'her' og det ikke-kultiverede landskab som 'der', og hvis vi skelner mellem industriel landbrugsdrift som 'nu' og præ-industriel landbrugsdrift som 'før', da kan vi, *som natur*, anskue et kultiveret landskab (dvs. et 'her'), forudsat det har præ-industriel karakter, ja et præg af det gamle bondeland (dvs. et 'før'). Netop det kulturlandskab, som giver os associationer til et 'før', til fortiden, til en landbokultur inden industrialiseringen satte ind, har på dets egen måde karakter af natur. Gylletanken og sprøjten bag traktoren, derimod, opleves

næppe som natur – men måske nok køerne på græsmarken, uanset om de hører til samme landbrugsbedrift og er led i samme produktionsapparat.

Et spørgsmål rejser sig: Hvad er det menneskelige eller kulturelle, som naturen står i modsætning til, hvad enten det er som uden for (der) eller som forud for (før)? Svaret er åbent, i det mindste flertydigt: Hvis vi betoner den menneskelige viljeskontrol som det specifikt menneskelige eller kulturelle, da er natur alt det, som ikke er underlagt denne viljeskontrol. Naturen er det egendynamiske, så som de menneskelige organfunktioner, planternes og dyrenes liv, de geologiske processer, de fysiske lovmæssigheder, universet og dets oprindelse. Hvis vi betoner fornuftens styring, da må f.eks. vore instinkter henregnes til den menneskelige natur. Vi kan betone det særskilt civilisatoriske, i forhold til hvilket forudgående eller mere 'primitive stadier' også regnes for mere naturlige, hvilket fremgår af talen om 'naturfolk'. Hvad der end betones, afspejles dermed et bestemt syn på, hvad det vil sige at være kultiveret, og hvad der i modsætning hertil er ikke-kultiveret, dvs. uden for kulturen eller forud for kulturen, ja mere oprindeligt, og i denne forstand natur. Grænsedragningen mellem kultur og natur – naturen som ikke-kultur - er et spejl af den måde, på hvilken vi forholder os til os selv som kulturvæsener. Denne spejling kan ikke omgås ved nogen objektiveret afgrænsning af et bestemt genstandsfelt, betegnet natur.

De førnævnte køer på græsmarken er 'kultiverede', ja et udslag af menneskers fremavl af husdyrracer, der giver god kød- og mælkeproduktion. I hvilket omfang er disse køer da kultur, til forskel fra f.eks. grævlingen som 'rigtig' natur?

3) *Naturen som dét – "en genstand"*

Naturvidenskaberne er videnskaberne om naturen. Naturvidenskaberne udforsker naturen. Hvad kendetegner da den natur, der udforskes, ja hvad er naturvidenskabernes natur?

Det synes almindeligt at afgrænse naturvidenskabernes naturbegreb ved at natur sættes lig med sanseverdenen. Intrikat bliver det da, når naturvidenskaberne undersøger fænomener, som ikke kan sanses direkte af mennesker, sådan som det f.eks. gælder de fænomener, der udforskes i kvantemekanikken. Hvad der sanses, er udelukkende det apparatur, via hvilket en usanselig mikroverden sætter sig spor i den verden, som det er muligt for mennesker at sanse.

Af det forhold, at naturvidenskaberne udforsker naturen, ledes til den slutning, at natur indbefatter alt, hvad der faktisk udforskes, eller som søges udforsket, af disse videnskaber. Fra denne slutning er natur ensbetydende med de af naturvidenskaberne undersøgte fænomener. Naturvidenskabernes naturbegreb bestemmes da ikke ved en selvstændig afgrænsning, men naturbegrebets indhold ytrer sig via udforskningens praksis eller dens intention. Naturbegrebet kommer til syne via de forklaringer, fortolkninger eller forståelser, som naturvidenskaberne leverer.

Traditionelt har naturvidenskaberne objektivitet som ideal. Den natur, som disse videnskaber udforsker, er da et 'det'. Naturen har objektets, tingens, genstandens karakter. Som et 'det' er naturen det genstandsmæssige, sådan som det foreligger uafhængigt af os, uafhængigt af det menneskelige, uafhængigt af det udforskende subjekt.

Intrikat bliver det da, når visse formalvidenskaber til tider kategoriseres som naturvidenskab. Umiddelbart synes formalvidenskaberne ikke at referere til et undersøgelsesobjekt, i det mindste ikke inden for nogen sanselig verden. Anskuer vi f.eks. matematisk logik som naturvidenskab, så savnes et 'det' - hvis ikke 'det', dvs. undersøgelsesobjektet, er en menneskelig tankestruktur, ja karakteristika ved den menneskelige bevidsthed. Herved modsiges andre opfattelser af, hvad naturen

er, nemlig at naturen skulle være noget ikke-menneskeligt. Geometrien, derimod, kan nok opfattes som rent formel, men har dog sin oprindelse i faktisk opmåling af jordiske fænomener, dermed en reference til en sanseverden uden for videnskaben som sådan, og i denne forstand et sanseligt 'det' som undersøgelsesobjekt.

Ved at fremdrage dette intrikate forhold, ledes ind på, at ordet natur indgår i en sprogbrug, der har udviklet sig som led i en historisk praksis. Det ville være lidet meningsfuldt at diskutere, om det er betimeligt eller ej at kalde visse formalvidenskaber ved navn af naturvidenskab, alene fordi de ikke på tilsvarende vis som f.eks. mekanisk fysik knytter an til sansefænomener.

Parallelt med, at vi med naturvidenskaberne udforsker naturen, kan det i mange sammenhænge siges, at vi med teknikken virker ind på naturen, på dens processer – på stofstrømme og energiudvekslinger. Med teknikken formes og omformes forekomster i naturen, eller 'naturressourcer', til ikke-natur, til artefakter. Som et videnskabeligt-teknisk anliggende fremstår naturen som et system af kalkulerbare og manipulerbare processer og strukturer, et objekt for menneskelig indgriben – netop et 'det'.

4) Naturen som liv – "det levende"

Der er noget særskilt ved det levende i alle dets afskygninger, som betager os, og som vi kan omtale som natur. Vi kan opfatte vort eget liv - vor egen eksistens som levende mennesker - som vor natur. Men taler vi om 'naturens liv', da tænker vi snarest på dyre- og plantelivet i al dets righoldighed.

Naturens liv er organismernes 'derude', uden for os – og, fra en betragtning om biologisk evolution, vel også forud for os. Naturens liv rummer alt fra det enkelte dyr eller den enkelte plante over arterne til samspillet mellem arterne, ja økosystemernes livsindhold og den samlede biodiversitet.

Er naturens liv 'derude', og er naturens liv noget 'oprindeligt', så er livet i naturen alligevel ikke bare et 'det'. På en bestemt måde er vi forbundne med naturens liv, nemlig via det fællestræk 'at være levende'. Det levende rummer en særskilt form for egendynamik, anderledes end f.eks. de geologiske dannelsesprocesser og planeternes kredsen om solen, og skiller sig derved ud fra egendynamiske fænomener i almindelighed. Ikke kun opretholder det levende sig selv, men det reproducerer også sig selv, fornyr sig selv. Livets form er en stedse proces. Fødsel, livsforløb og død er det fælles træk, og at der gennem livsforløbet sættes frugt, lægges æg, fødes unger – en stedse genskabelse af processen fødsel, livsforløb, død.

Da er det måske ikke afgørende, om kvægracen er fremavlet af mennesker, eller om rosen er forædlet af mennesker, ja om livsformerne bærer præg af kultur. Alligevel er det som om nogle slags liv opfattes som mere 'naturlige', og dermed mere natur, end andre slags liv. Der er flydende grænser mellem det naturlige liv og livet som artefaktisk, kunstiggjort – og dermed: mellem det levende som natur, og det levende som alligevel 'ikke rigtigt' natur. Der er flydende overgange, fra de vilde dyr, som er ganske upåvirkede af menneskers indgriben og herskertrang, over de domesticerede dyr, vore husdyr, udsat for århundreders, ja årtusinders, avlsarbejde og opdræt, til organismer, der er påvirkede af formåls- og viljesbestemt indgriben, ja kontrolleret manipulation, som med moderne biologiske teknikker.

5) Naturen som sanseverdenen – "det legemlige"

I vesterlandsk kultur er der tradition for at skelne mellem Gud og natur: Gud som skaberen, naturen som det skabte. Skaberen er af åndelig karakter, naturen er af legemlig karakter. Naturen er da hele

den sanselige verden, som er knyttet til det legemlige, mens Gud er af oversanselig karakter, uden for sfæren af det legemlige og sanselige.

Fra en kristen fortolkning af det guddommelige er Gud transcendent. Som skaber af den skabte natur er Gud uden for naturen. Det guddommelige overskrider naturen. Det guddommelige er, i ordets bogstaveligste forstand, 'overnaturligt' – netop for en religion, der ikke anerkender guder i naturen, ja som ikke vil vide af 'naturguder' (for naturguder er jo 'afguder'). Naturen, derimod, er skaberværket, og mere specifikt hvad der via sansning kan erfares af mennesker. Hertil knytter sig den før omtalte forestilling, at naturvidenskaberne udforsker naturen som sanseverden, men afholder sig fra at beskæftige sig med en usanselig og 'overnaturlig' guddommelig sfære, som eksklusivt er religionens domæne.

Som skabte væsener kan mennesker anskues som hørende skaberværket til, og dermed: som værende natur - men især på en bestemt måde, nemlig ved vort legeme. Ved vor sjæl, derimod – og fra en traditionel vesterlandsk skelnen mellem sjæl og legeme – står vi i relation til skaberen. Dyrene, som også tilhører skaberværket, er natur i deres helhed, mennesker kun i visse henseender. Vi er natur i henseende til de egenskaber, som vi har til fælles med dyrene. I lighed med dyrene er vi krop, drifter, instinkter, legemsfunktioner. Det er vor natur. Til forskel fra dyrene identificerer vi os selv med nogle specifikke menneskelige egenskaber, som bevidsthed, intellekt, ja sjæl. Som adskilt fra 'kropsnaturen' kan disse særegent menneskelige egenskaber opfattes som ikke-natur.

6) *Naturen som underliggende – "et væsen"*

Som der er tradition for at skelne mellem Gud og natur, er der også tradition for at skelne mellem mennesker og natur. Ja, så absolut kan der skelnes, at naturen er alt ikke-menneskeligt, og det vil sige vor hele omverden.

Dog kan vi spørge: 'Hvad er det menneskeliges natur?'

Spørger vi til menneskers natur, da spørger vi til noget specifikt menneskeligt. Det, som vi spørger til, er ikke det menneskeliges ytringsformer, men vi spørger til noget essentielt, der ligger bag om ytringerne, giver sig udslag i ytringerne. Vi spørger til noget usynligt bag de synlige udtryk. Vi spørger netop ikke til sanseverdenen, men til noget underliggende. Hvad vi spørger til, er det menneskeliges væsen. 'Vor natur' er 'vor væsens kerne'.

Så underfuldt er det, at mens det i andre sammenhænge er vor beslægtethed med andre levende væsener, der omtales som natur, så er spørgsmålet om det menneskeliges natur rettet mod at afdække nogle særskilte karakteristika ved netop det at være menneske.

Så underfuldt er det også, at vi på tilsvarende vis kan spørge til naturens natur, at forstå som en underliggende essens eller grundbeskaffenhed ved naturen.

Vi kan også spørge til det enkelte menneskes natur, og da spørger vi til det medfødte bag om det tillærte, bag om dannelsen, bag om den personligheds-karakter, som dette menneske stiller til skue for andre. Det sker, at dette underliggende gør sig gældende uden om viljeskontrollen, ja at temperamentet slår igennem på trods af dannelsen. Da siger vi, at 'naturen går over optugtelsen'.

Spørger vi til et menneskes natur i betydningen 'det medfødte', så kan det opfattes som et spørgsmål om et 'før': Hvad kendetegnede dette menneske, før det blev kultiveret, dvs. før det blev præget af kultur?

7) *Naturen som altomfattende – ”en alnatur”*

De foregående perspektiver beror alle på én afgørende forudsætning, nemlig at der skelnes mellem natur og ikke-natur. Denne grundskelnen mellem natur og ikke-natur giver sig forskelligt udtryk, afhængigt af hvordan forskellige dualismer spiller ind – som f.eks. menneske versus natur, kultur versus natur, tillært versus medfødt, subjekt versus objekt, sjæl versus legeme. Almindeligt er det at opfatte natur som en andethed, især hvor skellet går mellem mennesker eller kultur som det første og naturen som det andet, men f.eks. også – og mere konkret - ved at 'inde i byen' modstilles 'ude i naturen'.

Skillelinien mellem natur og ikke-natur ophæves imidlertid, når vi anvender naturbegrebet som altomfattende, om universet eller 'altet'. Vi kan tale om en alnatur, og da står ikke længere natur i modsætning til det menneskelige og det kulturelle. Da omfatter natur både mennesker og jordklode og kosmos, alt hvad der er til, indbefattet de menneskelige frembringelser af enhver art, herunder hele vort tekniske univers, ja endog indbefattet den menneskeskabte forurening og udryddelsen af plante- og dyrearter, og dermed alt hvad vi i andre sammenhænge ikke vil vide af som 'natur'. Da er alt 'naturligt'.

Da kan vi også spørge, om det overhovedet er meningsfuldt at tale om noget, som er før naturen eller over naturen. Findes der en sådan forudgående eller overordnet skabende kraft af transcendent karakter - eller er universets skabende kræfter immanente, dvs. alnaturen iboende?

Det hænder, at det 'naturlige' associeres med sandhedsbegrebet – jævnfør, at vi med ordet 'naturligvis' afstår fra enhver tvivl. Hvis nu alt (eller 'altet') er både 'naturligt' og 'sandt', så står, i yderste konsekvens, også al menneskelig aktivitet på kloden uden for kritik. For det naturlige er jo, som det i sandhed *er*. Det naturlige må tages til efterretning. Forureningen, rovdriften på ressourcerne, udryddelsen af plante- og dyrearter, menneskeskabte klimaforandringer – alt dette er noget der sker, det er hændelser som kan registreres; men hændelserne sker inden for alnaturens rammer og som et led i alnaturens processer, ja som et aspekt af dens egendynamik. Hændelserne er 'naturlige', og det er så dét!

Modsat en sådan fatalistisk indstilling, begrundet i 'alt er naturligt', kan netop talen om en alnatur udspringe af en kritisk holdning til menneskers magtfulde virke over for en objektiveret og ydre natur, som på ingen måde forpligter os. I dette tilfælde er brugen af ordet 'alnatur' en måde at henvende opmærksomheden på, at vor tilværelse er betinget af noget, der er større og mere end os selv, og at vor indfældethed i naturen – ja i hele universet - forpligter os i omgangen med vore jordiske omgivelser. Da fremstår imidlertid en ny skillelinie, en ny modstilling, nemlig mellem på den ene side enheden af det menneskelige og en universel natur, på den anden side de aspekter af menneskenes og samfundenes virke, som gøres til genstand for en kritisk distance.

Kan der indkredses et naturbegreb?

Kan de perspektiver på anvendelsen af ordet natur, som her er fremdraget, lede til at indkredse et naturbegreb? Ja, findes der en fællesmængde, som alle perspektiverne refererer til?

Forsøgsvist fremsættes følgende betragtninger:

- a) Natur er *et ord i sproget*. Det er et elementært udgangspunkt. Vi taler om naturen. I og med at vi i vor tale anvender ordet natur, sætter vi også nogle erfaringer i tale. Når vor tale om disse erfaringer forekommer uafklaret, er det, at afklaring af et naturbegreb kan blive påtrængende. For hvad er det, vi under navn af natur taler *om*?

- b) Hvad ordet natur refererer til er – negativt afgrænset - *aldrig udelukkende noget menneskeskabt*. Talen om naturen henviser aldrig udelukkende til noget artefaktisk eller kulturelt. I anvendelsen af ordet natur synes der altid at være en reference til noget i udgangspunktet ikke-menneskeskabt, uagtet at også noget menneskeskabt *kan* inkluderes i vor tale om naturen. Det sidste er f.eks. tilfældet, når vi anser gamle kulturlandskaber som natur.
- c) Med talen om natur tilkendegiver vi noget *menneskeligt betydende*. De erfaringer, som sættes i tale, rummer i sig en særskilt betydning, ja ordet natur forekommer at være stærkt betydningsladet. Deraf følger også, at de mange forskellige anvendelser af ordet natur er udtryk for et kompleks af betydninger, herunder forskellige opfattelser af betydning, som på forskellig måde kan spille sammen med hverandre eller konflikte med hverandre.

Hertil kommer et forhold, som endnu ikke er præsenteret, men som vil blive fremdraget i det følgende, nemlig at vi med brugen af ordet natur ikke bare taler, dvs. ikke bare udsiger et ord og heller ikke bare tilkendegiver en mening eller betydning, men vi taler *om noget*. At tale 'om noget' indebærer en reference til *objektivt foreliggende realiteter* – eller idet mindste: en reference til fænomener, som *antages at have objektiv realitet*. Med anvendelsen af ordet natur henvises netop ikke udelukkende til en betydningsfære, men også til (antagelser om) noget objektivt foreliggende. Måden, på hvilken ordet natur anvendes, er da et udtryk for, hvordan vi som mennesker er stillede *mellem* kulturel betydning og objektive – eller antaget objektive – realiteter.

3. Naturen mellem kulturel betydning og objektiv realitet

Anvendelsen af ordet natur er afhængig af konteksten

Lad os begynde ved det elementære, nemlig med den kendsgerning, at natur er et ord i sproget. Det fremgår af, at natur er noget, vi *taler* om (med betoning af 'taler'). Natur er imidlertid også noget, vi taler *om* (med betoning af 'om'). Af selve ordet natur, taget for sig, kan vi imidlertid ikke slutte, *om hvad* vi taler. Det fremgår af de tidligere betragtninger, at der ikke kan sluttes *fra* den blotte anvendelse af ordet natur, *til* hvad talen om natur angår - om vi med ordet natur refererer til det levende, til plante- og dyreriget, til ukultiverede landskaber, til noget oprindeligt før mennesker greb ind, til naturvidenskabernes undersøgelsesobjekt, til den jordiske verden eller til kosmos, til det legemlige til forskel fra det sjælelige eller til det sanselige til forskel fra bevidstheden, til en iboende væsentlighed bag om det tilsyneladende, eller hvad ellers der med brug af ordet natur kan *omtales*.

Vi kan heller ikke slutte fra et ords oprindelse til dets brug i dagligsproget. Selv om ordet natur i dets oprindelse refererer til 'fødsel' eller 'medfødt', kan ikke heraf udledes, at dette medfødte også er dækkende for, hvad der henvises til, når ordet anvendes i en given sammenhæng. Dagligsproget udfolder og udvikler sig som et led i det levede livs erfaringsverden. Gennem historien er derved netop et mangefold af associationer og betydninger blevet knyttet til ordet natur. Ordet natur har metaforisk klang. Ordet natur er som et billede, ladet med betydning, og med åbenhed for mange fortolkninger af det betydende. Hvilken betydning, der er gældende i en given sammenhæng, afhænger af sammenhængen, og kommer til udtryk via sammenhængen. Betydningen er kontekstafhængig.

Én måde at anskue denne kontekst er ved at skelne mellem udsagn, situation, og kultur / historie:

- Konteksten er først selve den tale (eller den skrevne tekst), i hvilken ordet natur indgår, dvs. det samlede *udsagn*, fra de enkelte sætninger til meningshelheden.
- Konteksten indbefatter dernæst den konkrete *situation*, i hvilken der tales.
- Videre indbefatter konteksten den *kultur*, gennem hvis *historie* ordet natur er blevet forlenet med et mangefold af betydninger.

Opmærksomheden om netop disse tre aspekter af konteksten - udsagnet, situationen og kulturhistorien – er udtryk for en analytisk skelnen, der hjælper til at pointere fremstillingen i det følgende. Mere principiel er imidlertid den anskuelse, at konteksten har mange niveauer, som strækker sig fra den mindste detalje (her = udsagnet) til en større helhed (her = kultur og historie). Mellem detalje og helhed kunne meget vel udskilles mange mellemniveauer. For formålet i denne sammenhæng er det tilstrækkeligt at markere ét mellemniveau (her = situationen).

Det kan f.eks. fremgå af både udsagn og situation, at der tales om naturbeskyttelse. *Udsagnet* kunne være 'Arealerne øst for X-by rummer beskyttelsesværdig natur'. *Situationen* kunne være et borgermøde om den fremtidige udvikling af X-by. Allerede med ordsammenstillingen 'natur-beskyttelse' ledes nu tanken hen på de intentioner og de bestræbelser, der er institutionaliseret i samfundet som naturbeskyttelse, og særligt med reference til naturbeskyttelsesloven. Hvad der i situationen omtales som natur, refererer til naturbeskyttelsens idealer og praksis. I situationen anvendes ordet natur om de fænomener, som almindeligt er i opmærksomheden for naturbeskyttelse, hvad enten det er gravhøje eller græsningsenge, kirkeomgivelser eller ådale, naturtyper som heder og moser og overdrev, eller større egnskarakteristiske landskabstræk. At opmærksomheden er rettet mod sådanne fænomener, beror på en *historie*, gennem hvilken fænomener som disse er blevet tilkendt en *kulturel* betydning, stærk nok til at animere til en særskilt samfundsaktivitet, nemlig den fredningsmæssige naturbeskyttelse.

Naturbeskyttelsens naturbegreb er dynamisk. Inspireret af romantikken opstod i Danmark en interesse for naturfredning i begyndelsen af 1800-tallet. Interessen rettede sig dengang mod det unikke og mystiske, bl.a. store vandreblokke. Senere, og med naturfredningsloven af 1917, blev det især de mindre lokaliteter, både som levesteder for flora og fauna og som udflugtsmål for friluftsliv, der kom i naturfredningens opmærksomhed. Jo mere vi nærmer os 1900-tallets slutning, desto mere rettes fredningens opmærksomhed mod landskabelige sammenhænge og helheder. Naturbegrebet udstrækkes da til at omfatte store dele af det åbne land. Bl.a. rettes interessen mod økologiske spredningskorridorer, dvs. forbindelseslinier ad hvilke det vilde plante- og dyreliv kan sprede sig. Da associeres 'natur' også med 'økologi', hvilket på to forskellige måder har historiske forudsætninger, dels ved tidens opmærksomhed om sammenhænge af økologisk karakter, dels ved det helt basale forhold, at selve økologibegrebet er historisk (det naturvidenskabelige begreb 'økologi' blev skabt i 1866 af den tyske biolog Ernst Haeckel). Med andre ord: Ved fortolkningen af, hvad der menes med et givet *udsagn* om naturen i en given *situation*, må det holdes for øje, at konteksten er historisk foranderlig, jf. det *historisk-kulturelle* niveau.

I andre sammenhænge kan det fremgå af vore *udsagn*, at vi taler om natur som objekt for økonomisk produktion, f.eks. hvis talen angår kortlægning af naturressourcer. Da refererer vi ikke til skønne landskaber eller til levesteder for planter og dyr. Af *situationen* kan det fremstå som umid-

delbart indlysende, at vi tænker på de råstoffer og de energikilder, som kan gøres til genstand for teknisk og økonomisk udnyttelse. Mens natur i nogle sammenhænge hentyder til fænomener, som vi ikke er herrer over, og som vi – i agtelse for fænomenernes 'vildhed' eller 'egendynamik' – heller ikke bør gøre os til herrer over, så er naturen i dens karakter af ressource omvendt et fænomen, som vi stræber efter at indordne under sfæren af menneskeligt og teknisk herredømme. I den pågældende situation stilles derved et *historisk og kulturelt* specifikt naturbegreb til skue. Det er naturen som et 'dét', naturen som en genstand, og særskilt naturen som genstand for teknisk beherskelse og økonomisk udnyttelse.

Vi kan også forestille os en kontekst, i hvilken det allerede af vore *udsagn*, allerede af vore sætninger, vil fremgå, at vi taler om naturvidenskab - eksempelvis astronomi. I *situationen* anvender vi ordet natur om solen og planeterne og stjernerne, om deres bevægelser, ja mere generelt: om fænomener i hele det observerbare univers. At vi taler om sådanne fænomener i naturvidenskabelige termer viser atter hen til et *historisk-kulturelt* niveau, nemlig naturvidenskab som en historisk specifik vidensform, gennem hvis optik et særskilt naturbegreb giver sig til kende. Vi vil næppe forveksle den astronomiske drøftelse om naturen i en naturvidenskabeligt betonet kontekst med et begejstret udsagn om det første vibeskrig som forårsbebuder – det sidste som et udtryk for vore oplevelser af og stemninger ved 'naturens gang'.

Hvis ikke hele konteksten er med, så kan der opstå tvivlsspørgsmål. Giver vi f.eks. udsagn om 'den menneskelige natur', så står det umiddelbart åbent, om vi tænker på mennesker som et biologisk væsen, i vor beslægtethed med dyrene, f.eks. i kontekst af naturvidenskabeligt funderede forestillinger om biologisk evolution? Eller tænker vi, i anden kontekst, på en menneskelig 'væsenskerne', anderledes end det dyriske? Taler vi f.eks. om 'naturloven', refererer vore udsagn om naturloven da til en bestemt fysisk lovmæssighed (som f.eks. Ohms lov), og i den kulturhistoriske kontekst, der er givet med naturvidenskabernes opmærksomhed om relationer, som er universet iboende? Eller er situationen i stedet dén, at der føres en idehistorisk diskussion, som knytter an til oplysningstidens begreb om naturloven som et udtryk for den menneskelige fornuft?

Anvendelsen af ordet natur er ladet med betydning

Ethvert begreb om naturen rummer i sig et bestemt perspektiv på naturen, og dermed et bestemt syn på naturen. Først er ethvert begreb om, hvad naturen *er*, et udtryk for, *hvad* der i den givne sammenhæng ses som natur, dvs. hvad der under navn af natur er i opmærksomhedens felt. Dernæst er ethvert naturbegreb betinget af, *hvordan* der ses, dvs. hvorledes opmærksomheden er rettet. Hvad der ses, beror på, hvordan der ses. Afhængigt af, om der tales om naturfredningens natur, om naturudnyttelsens natur eller om astronomiens natur, er det forskelligt, hvad der ses som natur, og hvordan denne natur ses. I alle tilfælde anlægges et perspektiv, som også er betydningsladet – jævnfør hertil ovenstående betragtninger om naturfredningens historicitet, om forandringerne i naturfredningens genstandsfelt, betinget af historiske forandringer i det fredningsmæssigt betydende. At skiftende fænomener gennem tiden har været i opmærksomhed for fredningsbestræbelserne, *som* natur, er et udtryk for, at foranderlige betydninger er bragt i spil.

Hermed er yderligere betonet (sådan som det blev pointeret allerede i indledningen), at der ikke kan afgrænses et naturbegreb uden at der samtidigt impliceres et natursyn. Der kan ikke afgrænses et opmærksomhedsfelt, benævnt med ordet natur, uden at der samtidigt impliceres et betydningsgivende perspektiv. Allerede ethvert begreb om, 'hvad naturen *er*', er betydningsladet.

Afhængigt af konteksten ytrer sig de betydninger, med hvilke naturbegrebet er forbundet, både i deres forskellighed og i deres foranderlighed.

Forskelligheden kan indikeres ved følgende: Den natur, som er i naturfredningens opmærksomhed, associeres med noget godt, noget værdifuldt. Naturfredningens natur er noget godt, som det er vigtigt at tage vare på. På direkte vis er naturfredningens naturbegreb ladet med betydning. I forbindelse med naturvidenskaberne fremstår betydningen mere indirekte. Videnskabernes opmærksomhed om naturen som undersøgelsesobjektet er traditionelt forbundet med en distance. Naturbegrebet er værdineutralt. Da er det ikke naturen, som er forlenet med betydning, men det perspektiv, gennem hvilken den bringes ind i opmærksomhedsfeltet. Betydningen beror på interessen i videnskabelig udforskning. For produktionen er naturforekomster betydende i det omfang, de kan tjene som middel for et mål, hovedsageligt et mål af økonomisk karakter. Naturens betydning er da underlejret den betydning, der tilkendes vore økonomiske systemer.

Den historiske foranderlighed kan indikeres som følger: I vore dage kan vi tale om 'naturprodukter'. Når der tales om naturprodukter, tilkendegives hermed en positiv vurdering. Naturprodukter er noget godt. Det gode beror på, at naturprodukterne er mere 'naturlige' eller 'naturnære' end andre produkter, der ikke har denne kvalitet af naturlighed, eller som er fjernere fra naturen. Hvad enten natur modstilles de menneskelige frembringelser, eller – som med naturprodukter – knyttes direkte til artefakterne, så anvendes, i vor tid, ordet natur ofte med klang af noget værdifuldt. 'Naturprodukter' hører den legemlige og sanselige verden til. Det er den, der virkes med, når der fremstilles naturprodukter. Denne natur, såvel som 'naturprodukternes naturnærhed', tilkendes værdi. Den kontekst, i hvilken der tales om naturprodukter, er forbundet med en opfattelse af, at der er noget sanseligt og legemligt og levende, som vi bør respektere og passe på. Men sådan har det ikke altid været. Andre tider har set ned på den sanselige, kropslige, kødelige natur. Menneskekroppen såvel som 'naturkroppen', ja hele det legemlige skaberværk, blev af middelalderkirken anset som noget laverestående, som mennesker burde lægge afstand til, for i stedet at hengive sig sjæleligt til den guddommelige skaber. Den legemlige natur blev dengang frakendt værdi.

En vending om sprogspil

Hvordan kan vi overhovedet tale forståeligt sammen om naturen, når der findes så mange forskellige begreber om naturen – ja, når der findes så mange forskellige sammenhænge med så mange forskellige betydningsgivende perspektiver, der betinger, hvad der under navn af natur tales om?

'Vil du med ud i naturen?', kan vi spørge. En positiv holdning kan f.eks. tilkendegives med svaret 'Gerne! Har du et forslag til, hvor vi skal tage hen?'. Hvis den anden i stedet havde svaret 'Hvad mener du egentlig, når du siger natur?', så var en diskussion om naturbegrebet anstiftet, og turen ud i naturen ville gå i vasken.

Er det kvantemekanik, vi taler om, så er tanken straks ledt hen på, at vi med ordet natur har opmærksomheden rettet mod den atomare verden.

Spørges der til den menneskelige natur, så kan det af situationen umiddelbart fremgå, at der med ordet natur tænkes på en væsensbestemmelse af det menneskelige, bag om det tilsyneladende – ikke på solsystemer og mælkeveje, som det ville være tilfældet i en drøftelse af astronomi.

Med et begreb, som er hentet fra den tyske filosof Ludwig Wittgenstein, indgår ordet natur i mange forskellige sprogspil, og med forskelligt indhold i de enkelte sprogspil. Kort antydet omfatter sprogspillene processen med at bruge ordene, såvel som den helhed og de aktiviteter, som spro-

get indgår i, og med hvilke det er sammenvævet.⁵ Såfremt samtalepartnerne er fortrolige med sprogspillene i en given kultur, betinger udsagnene og situationen, at associationerne ledes i samme retning. Vi behøver ikke hver gang at spørge til konteksten, men er i stand til at anvende ordet natur nogenlunde adækvat inden for den givne kontekst – og det vil sige: uafhængigt af andre associationer, som ville fremkomme, hvis det var i en anden kontekst, at ordet natur blev anvendt. Vi kan deltage i det enkelte sprogspil, og vi kan veksle mellem sprogspillene, uden hver gang at skulle definere ordet natur.

Kun dén, som er ganske ubekendt med kulturens forskelligartede sprogspil, ville i en samtale om menneskets natur finde på at spørge: 'Hvad mener du, når du siger natur. Er det istidens moræneaflejringer?'.

Dog er det ikke ualmindeligt, at vi som mennesker taler forbi hinanden. I en given situation, hvor vore udsagn tilsyneladende handler om det samme, kan det ske, at selv om vi tror at deltage i ét og samme sprogspil, så er det faktisk sådan, at forskelligartede sprogspil brydes. Man kan tænke sig en diskussion om naturfredning, i hvilken den ene part anvender ordet natur om områder, der kan give mennesker friluftsoplevelser, mens den anden part anvender samme ord om områder, der af hensyn til flora og fauna bør holdes fri for menneskers færdsel. Under slør af, at parterne taler om det samme, skjuler sig konfliktende opfattelser af, hvad der er den fredningsværdige natur, og hvordan den bør forvaltes. Befordrende for diskussionen vil det da være at *fortælle* sprogspillene. Befordrende vil det være at ekspliciterer konteksten, redegøre for de forskelligartede naturbegreber, perspektiverne i hvilke de fremstår, og herunder særligt de forskelligartede betydninger, som forskellen i begrebsanvendelse afspejler. Først herved kommer de faktiske konflikter frem i lyset, så de – om muligt – også kan håndteres eksplicit.

Anvendelsen af ordet natur henviser til objektive realiteter

Hvad vi indtil nu har hæftet os ved er, at ordet natur er indfældet i en kontekst, og at vi med talen om naturen udtrykker en kulturel betydning. Så vidt fremstår naturen som en kulturel kategori. At hævde naturen som kulturel kategori er imidlertid ikke det samme som at hævde, at naturen *bare* er en kulturel kategori. Jævnfør hertil, at vi kan sige, at mennesket er et dyr, uden dermed at mene, at mennesket *bare* er et dyr.

Det er tid at vende blikket til naturen som noget objektivt foreliggende – eller mere præcist: Hvordan anvendelsen af ordet natur afspejler det forhold, at vi som mennesker erfarer og handler i et felt mellem kulturel betydning og objektiv realitet.

Etnografen Niels Fock⁶ fortæller om to stammer, som lever på grænsen mellem Brasilien og Guyana. De hedder Waiwai og Arawak. Hos begge stammer anvendes materiale af organisk oprindelse ved helbredelse af sygdomme, men ikke blot som 'materiale'. Hovedsagen er de 'magiske egenskaber', baseret på hvordan organismerne er besjælede. I waiwai'ernes forestilling er alle dyr udstyrede med sjæle, mens planter er ubesjælede, og som hovedregel er medicinen af animalsk oprindelse. Nogle få hundrede kilometer nordpå, beretter Fock, og i tilsvarende omgivelser, lever stammen ved navn Arawak. Hos arawak'erne er det planter, der besidder sjæle, og hos dem er det plantedele, der indgår i medicinen. Eksemplet antyder den nære sammenhæng mellem forestillinger

⁵ Wittgenstein, 1994: Frit efter § 7

⁶ Fock, 1964.

om 'naturen' og praksis med 'naturen' i en given kultur. Fock går så vidt som til at sige, at 'naturen selv' er en fiktion, og at det eneste, som eksisterer og er relevant, er de forestillinger om naturen, som findes hos de pågældende stammer.

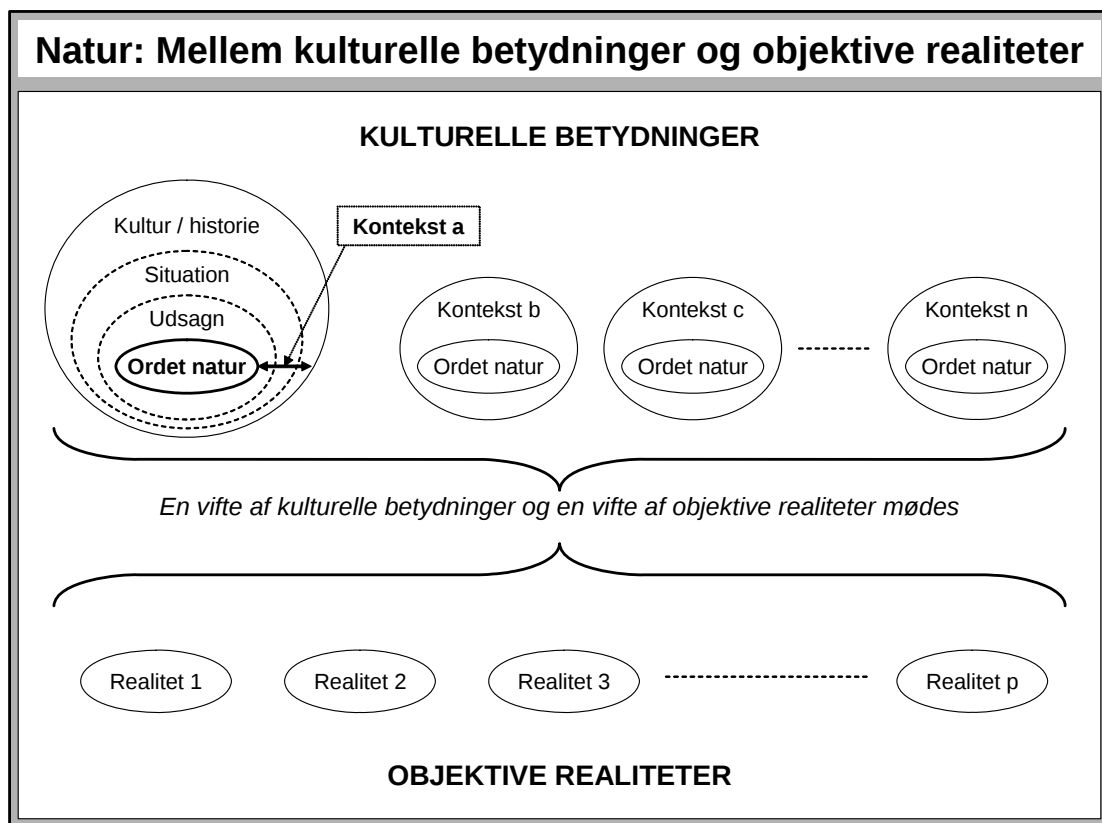
En videnskabeligt skolet vesterlænding, empirisk og rationelt indstillet, kunne måske mene, at sjælelige egenskaber hos dyr eller planter *bare* er en kulturel kategori, og at 'magisk helbredelse', baseret på sådanne egenskaber, derfor må være rent opspind. Eller tolkningen kunne være, at såfremt en helbredelse faktisk finder sted, så skyldes det, at troen på sjælelige egenskaber eller kræfter sætter en psykosomatisk proces i gang, der bevirker helbredelsen. Samme vesterlænding ville næppe mene det samme om de dele af dyr eller planter, som de respektive stammer anvender i medicinen – for de er sanselige, derfor har de realitet!

Mere tilforladeligt end at opfatte natur som fiktion, eller som blot en social konstruktion, vil det imidlertid være at opfatte natur som stillet *mellem* kulturel betydning og objektiv realitet. Vor tale om naturen er et udtryk for det forhold, at vi som mennesker er stillede i en position mellem en kulturel prægning og noget objektivt foreliggende.

En hovedpointe er, at *en vifte af kulturelle betydninger og en vifte af objektive realiteter mødes*. Det er illustreret i figur 1, som også refererer til de tidligere betragtninger om, at anvendelsen af ordet natur må forstås i en kontekst, nemlig med reference til det situationsbestemte udsagn, anskuet i et kulturelt og historisk perspektiv.

Det er i mødet mellem en *særskilt kulturel betydning* og en *særskilt objektiv realitet*, at ordet natur i den *særskilte sammenhæng* også får *særskilt indhold*. Det er i mødet mellem forestillingen om sjælekræfter og noget objektivt foreliggende, at aktiviteten 'magisk helbredelse' udspiller sig hos waiwai'erne og arawak'erne. Det er i mødet mellem på den ene side en empirisk og rationel indstilling og på den anden side noget objektivt foreliggende, at en materiel forståelse af medicin og helbredelse udspiller sig i vesterlandsk lægevidenskab. Hvad dette 'noget objektivt foreliggende' *faktisk* er, vil ganske vist altid være anskuet gennem kulturelle briller. Den omstændighed, at fakta ytrer sig *for* mennesker og under præg af kulturer, dementierer imidlertid ikke, at en objektiv verden foreligger.

Uafhængigt af de konkrete sprogspil synes der at være ét fællestræk ved alle de sprogspil, i hvilke ordet natur indgår. Talen er om *noget*. Talen udtrykker ikke f.eks. blot et udråb eller en hilsen eller en bekræftelse. Med hvilket specifikt indhold, vi end giver udsagn om naturen, har talen det almene træk, at den angår noget *realt*. I alt fald implicerer talen om naturen, at vi refererer til noget *realt* – eller, mere forsigtigt udtrykt: I det mindste refererer vi med talen om naturen til en formodet realitet. Anvendelsen af ordet natur henviser til en virkelighed uden for sproget - en virkelighed, som vi med sproget omtaler, taler *om*. I almindelig sprogbrug ville det være absurd at tale om natur som ikke-noget, dvs. som indholdstomt, eller som noget ikke-realt, dvs. som ren fantasi. Et givet sprogspil, i hvilket der gives udsagn om naturen, henviser imidlertid *også* til *betydninger*. Under præg af et betydningsfelt kommer det reale til syne, under dette præg indgives det reale betydning, indordnes i betydningsfeltet. De mange forskellige sprogspil, i hvilke ordet natur indgår, refererer på forskellig måde til noget *realt*, set igennem en optik af betydninger. Da kan vi heller ikke identificere, hvad dette reale *er*, uafhængigt af en menneskelig eller kulturel betydningssfære. Derfor er det, at der her - med forsigtighed - refereres til det 'noget', der foreligger objektivt, som 'formodet' realitet.

Figur 1. En vifte af kulturelle betydninger og en vifte af objektive realiteter mødes. Som mennesker er vi stillede i et mellemfelt – i mødestedet mellem betydning og realitet.

Forholdet kompliceres yderligere af, at ikke kun anvendes forskellige begreber om naturen på forskellig måde i de forskellige sprogspil inden for den givne kultur, men allerede selve ordet natur er kulturspecifikt. 'Naturen' er et ord i de germanske og romanske sprog (f.eks. engelsk *the nature*, tysk *die Natur*, fransk *la nature*, spansk *la naturaleza*). Græsk har ordet *physis*. Andre sprog har andre ord, med betydninger som er anderledes end de vesterlandske.

Eskil Dickmeiss fortæller, at inuit'erne har en forestilling om *inua*. Ordet *inua* er forbundet med ordet *inuk*, menneske, og *inua* "betyder ordret 'dens menneske'." *Inua*, skriver Dickmeiss, "synes at betegne selve sjælen eller livssjælen, essensen eller livskraften i alting og alle enkelte ting. *Inua* er et menneske eller et dyr i dets sjælelige, antropomorfe miniatureudgave. Alting er gennemtrængt af *inua*." Det gælder både klipper, dyr og mennesker; det gælder også luften, havet, landet og månen. Forestillingen om *inua* må forstås i lyset af en animistisk-cyklisk tænkemåde, påpeger Dickmeiss videre. "Mennesket er indfældet i naturen og de i den iboende kræfter og ånder på en måde, der dybest set gør det problematisk overhovedet at operere med begrebet natur som en størrelse for sig."⁷

⁷ Dickmeiss, 2000: 158

I vesterlandsk kultur er vi tilbøjelige til at forestille os natur, ikke kun som noget reelt, men som en *særskilt* realitet. På tværs af de mange naturbegreber er der det fællestræk, at vi begriber naturen som en størrelse for sig. Naturen anskues oftest som en andethed, afgrænset i forhold til noget, der anskues som ikke-natur (eksempelvist mennesker eller kultur). Men på samme måde som når vi taler om alnatur, indbefattet alt menneskeligt og menneskeskabt (og heri indbefattet også selve *talen* om en alnatur), ophæves med begrebet *inua* dette skel mellem natur og ikke-natur.

'Natur' kan som nævnt referere til 'iboende egenskaber', dvs. ikke blot til et fænomen, som det fremtræder, men til fænomenets skjulte eller underliggende væsen. Når inuit'erne opfatter alt som gennemtrængt af *inua*, kan *inua* opfattes som en sådan iboende egenskab, som en fylde i alting. Men også når vi taler om iboende egenskaber, er det ud fra en antagelse om disse egenskabers reale karakter. I vesterlandsk kultur har vi f.eks. en forestilling om naturens lovmæssigheder som en iboende egenskab. Nok er denne egenskab set gennem de fysiske videnskabers optik, og dermed en kulturel kategori, men alligevel er naturlovene realitet – og ikke blot og bar et fantasiprodukt! Den reale karakter af naturlovene viser sig på en ganske bestemt måde: Det virker i praksis. Vi kan forudsige og handle på basis af viden om naturlove. Tilsvarende må vi antage, at i inuit'ernes tradition er *inua* en realitet. Og tilsvarende må vi formode, jævnfør Niels Focks eksempel, at hos Waiwai og Arawak er henholdsvis dyrs og planters besjælethed en realitet. Det må formodes, at *inua* og sjæle 'virker', om ikke på samme måde som fysikkens naturlove, så dog som et led i det menneskelige virke, forstået som vor praktisk levede tilværelse, ja som et led i menneskers *virke*-lighed.

Således, straks vi spørger bagom naturbegreberne, til det reale som sådant, da bringes vi ind i et spørgsmål der er lige så vanskeligt - eller endnu vanskeligere - end spørgsmålet om naturen. Vi bringes til at spørge om virkelighed: Hvad er beskaffenheden af den verden, som vi virker i og virker med? Vi føres ind på en opmærksomhed om historisk foranderlige og kulturelt mangfoldige virkelighedsopfattelser. På den ene side taler vi da om virkeligheds-*opfattelser*, med betoning af 'opfattelser'. Opfattelser af virkeligheden er betingede af perspektivet, i hvilket virkeligheden anskues, og perspektivet refererer til, hvad der betyder noget for os. Opfattelserne er indlejret i et kulturelt betydningsunivers. På den anden side taler vi om *virkeligheds*-opfattelser, med betoning af 'virkelighed'. Med sprogbrugen udtrykkes en antagelse om, at der findes noget reelt, en virkelighed, som opfattelserne henviser til.

Hvad enten vi taler om naturen eller om virkelighed, da er det os, som mennesker, der taler. Med vor tale om naturen udtrykker vi en opfattelse af en virkelighed, anskuet gennem en kulturel optik. Da er det heller ikke helt rigtigt at sige, at det er naturen, der befinder sig mellem kulturel betydning og objektiv realitet. Det er os mennesker, der i vor tale om naturen er *stillede i dette mellemfelt*. Vi er *stillede i mødestedet mellem betydning og realitet*. Vore naturbegreber er et udtryk for, at det er fra denne position, vi overhovedet begriber.

I og med at vi er stillede i denne position, afspejler talen om naturen et forhold til de omstændigheder og de begivenheder, som vi erfarer, og som udæsker os til at handle. I dette perspektiv må den mangetydige anvendelse af ordet natur forstås.

Bevægelsen i et mellemfelt: Naturbegrebet som 'flydende'

Ét er den dagligsproglige anvendelse af ordet natur, et andet den eksplicitte diskussion af naturbegrebet. I første tilfælde er sprogbrugen et udtryk for, hvordan vi forholder os i det levede livs erfaringsverdenen, som medlevende i denne. I andet tilfælde føres en diskussion, som umiddelbart er

betragtnende. Forskeren, den spørgende – den forsker, der eksplicit udspørger 'hvad naturen er' - forholder sig *til* måder at forholde sig i erfaringsverdenen. Samtidigt er forskerens måde at forholde sig *til* erfaringsverdenen imidlertid også et led i hans egen forholden sig *i* erfaringsverdenen.

Forholdet mellem medleven og betragtning er intrikat. Den forsker, der spørger til naturbegrebet, og som har en intention om på én gang at spille med på og udæske menneskers erfaringsverden, må se sig stillet i en dobbeltposition, nemlig som både deltager og iagttager. Forskeren står dermed i et videnskabsteoretisk dilemma. I positionen som medlevende deltager må forskeren spille med på dagligsprogets mangetydige anvendelse af ordene. I positionen som iagttagende observatør må forskeren danne sig sin egen optik på de forhold, som dagliglivets erfaringer angår, og denne optik må redegøres eksplicit. En eksplicit redegørelse indebærer krav om en præciseret begrebsdannelse, anderledes end dagligsprogets.

For den forsker, som engagerer sig i en diskussion om naturbegrebet, og som agter på sin position som stillet i feltet mellem medleven og betragtning, er udfordringen at søge en farbar bevægelse *i* mellemfeltet. Forskeren bringes ind i en bevægelse, som filosofisk er kendt fra fortolkningskunsten, hermeneutikken. Som møntet på mere konkrete undersøgelser er forskerens dobbeltposition som deltager og iagttager velkendt inden for bl.a. antropologien (antropologer taler om 'participant-observer dilemmaet'). Forskeren må, i sin fortolkning, forholde sig til den sag, som fortolkes, her hvordan ordet natur indgår i det levede livs erfaringsverden, samtidigt med at forskeren også må forholde sig til sin egen forholden sig. I samme åndedrag som forskeren gennem en dialog med sagsforholdet søger en forståelse af dette, bringes han ind i en dialog med sig selv om det grundlag, på hvilken hans måde at forstå sagsforholdet er baseret. Refleksion over andetheden, sagsforholdet, spiller uløseligt sammen med en selvrefleksion.

Hvordan kan denne bevægelse i mellemfeltet da forvaltes, når det gælder en diskussion af naturbegrebet? Med inspiration fra antropologen og videnskabsteoretikeren Kirsten Hastrup er der en generel udfordring til at håndtere 'flydende begreber' – og specifikt i denne sammenhæng: En udfordring til at håndtere et 'flydende naturbegreb'. Mere præcist pointerer Hastrup vigtigheden af at arbejde med 'flydende ontologi'. Vi må imødegå tendensen til den "ontologisering, som fikserer verden i faste begreber", skriver Hastrup.⁸ Ontologisering er ensbetydende med, at vi tillægger et forhold "objektiv eksistens, uden for os selv og vores egen forståelseshorisont."⁹ Ontologiseringens fare er, at "et epistemologisk forhold, det vil sige en måde at erkende verden på", bliver "transformeret til et ontologisk forhold, det vil sige et objektivt eksisterende forhold, hvis natur man måtte opklare."¹⁰ Faren er, at den processuelle bevægelse ad erkendelsens vej transformeres til et givet endemål, ja at en stedse spørgende og udspørgende aktivitet transformeres til et svar, som ikke lader sig udspørge.

En sådan transformation af et epistemologisk forhold til et ontologisk ville ske, hvis et bestemt naturbegreb, snævert defineret, blev hævdet som almengyldigt, ja som et udtryk for naturens sande beskaffenhed. Skråsikkert ville forskeren ophøje sig selv til magthaver over virkelighedens ontologiske status, med baggrund i sin egen subjektive forståelseshorisont, og dermed afskære sig fra erkendelsen af andre forståelseshorisonter. Som indesluttet i sin egen selvbestaltede erfaringsverden

⁸ Hastrup, 1999: 189-190, 205-208

⁹ Ibid.: 167

¹⁰ Ibid.: 168. Bemærk, at Hastrup her anvender ordet 'natur' i betydningen 'væsen'.

ville forskeren afskære sig fra erkendelsen af erfaringsverdener (i flertal). Forskningens epistemologiske anliggende ville blive forflygtiget.

Det afgørende er ikke at definere objektet, men 'viljen til viden' - som Hastrup betegner det - drejer sig om "at gribe det menneskelige i flugten, at begribe dets flertydighed, og foregribe dets mulighed."¹¹ Hastrup betoner tillige, at "ontologisk usikkerhed" er et "menneskeligt grundvilkår." Opmærksomheden om den ontologiske usikkerhed er imidlertid ikke et incitament til i at gå i den modsatte grøft, til ganske at opgive de videnskabelige begreber. Men, skriver Hastrup, "hvis vi tør bøje de videnskabelige begreber i retning af de nye erfaringer, vi faktisk gør os i forhold til det stadig skiftende materiale", så er det, at vi dermed får "en mulighed for at tale om en flydende ontologi."¹²

At arbejde med flydende ontologier kalder på en kreativitet via hvilken begrebsdannelse er i stedse spil med nye erfaringer, med åbenhed for erkendelse af det hidtil ukendte og ganske uventede. Der kaldes på en åbenhed for begrebernes metaforiske karakter. Med Hastrups ord indebærer arbejdet med flydende ontologier "en forøget opmærksomhed over for den metaforiske virksomhed i videnskaben, og over for den form for kreativitet, der resulterer i en erkendelse af det hidtil ukendte - i nye begreber, former og forestillinger, der kan vise det uventede, og ikke blot fortælle det se-te."¹³

Naturbegrebets metaforiske status, dets flydende ontologi, dets associationsrigdom, dets kontekstafhængighed, må respekteres i den forskning, der søger afklaring af naturbegrebet.

En central erkendelse i dette skrifts bestræbelse på afklaring af naturbegrebet er netop, at naturbegrebet har metaforisk status.

4. Opsamling på centrale erkendelser

Et spørgsmål er stillet, nemlig 'Hvad er natur?'. Det ville være i strid med erkendelserne i dette skrift at konkludere med et endeligt svar på, hvad naturen *er*, at forstå som en entydig definition af naturbegrebet. Mere meningsfuldt er det at bringe en opsamling på nogle centrale erkendelser om de perspektiver, i hvilke naturbegrebet må forstås.

At vi overhovedet taler om 'natur', og at talens indhold er uafklaret, er en primær anledning til at søge et naturbegreb afklaret. En vigtig pointe er da, at natur er et ord i sproget, og at ordet natur indgår i mange forskellige sprogspil. Først med sprogspillene - indbefattet den sammenhæng i hvilken sproget anvendes - kommer det til syne, hvad der i en given sammenhæng omtales med brug af ordet natur.

Med brugen af ordet natur sker der netop en *omtale*, med betoning af 'om'. Fælles for alle de sprogspil, i hvilke ordet natur indgår, er, at der tales om *noget*. I og med at dagligsprogets (mangfoldige) begreber om naturen refererer til 'noget' - at forstå som noget objektivt foreliggende, eller i det mindste noget antaget objektivt foreliggende - har al vor tale om naturen en ontologisk komponent. Enhver reference til naturbegrebets ontologiske komponent er imidlertid ladet med betydning.

¹¹ Ibid.: 206

¹² Ibid.: 190

¹³ Ibid.: 190

Vor omtale af natur som objektivt foreliggende fænomen er indvævet i et kulturelt betydningsunivers.

Det er et menneskeligt grundvilkår, at vi er vi stillede i et mellemfelt – et felt mellem kulturel betydning og objektiv realitet. De mange forskellige sprogspil, i hvilke ordet natur indgår, er et udslag af, at en vifte af kulturelle betydninger og en vifte af objektive realiteter mødes. Det er i mødet mellem en særskilt kulturel betydning og en særskilt objektiv realitet, at ordet natur i den særskilte sammenhæng får særskilt indhold.

Talen om naturen er et udtryk for, at det er som stillede mellem betydning og realitet, at vi udfolder vort liv og danner os erfaringer herom. Vor tale om naturen er et led i det levede livs erfaringsverden. Når vi taler om naturen, tilkendegiver vi hermed en virkelighedserfaring - en erfaring af den verden, som vi virker i og virker med. Med talen om naturen forholder vi os til de omstændigheder og begivenheder, som vi erfarer, og i relation til hvilke vi agerer. I det mindste i enhver kommunikation om de menneskelige erfaringer, og særskilt med sproget som formidlende led, er erfaringer af en objektivt foreliggende virkelighed uomgængeligt indvævet i den sfære af betydning, som er indbygget i enhver sproglighed.

Med den mangfoldige, og tillige mangetydige, anvendelse af ordet natur, som giver sig til kende i dagligsproget, tales ud fra og ind i det levede livs erfaringsverden, og med baggrund i denne erfaringsverdens mangfoldighed og mangetydighed.

Selv om anvendelsen af ordet natur er mangfoldig og mangetydig, er talen om naturen ikke en tale om hvad som helst. Negativt bestemt kan naturens ontologi indkredses så meget, at talen om naturen refererer til fænomener, som *aldrig udelukkende* er menneskeskabte. I enhver anvendelse af ordet natur synes der at være en reference til noget *i udgangspunktet* ikke-menneskeskabt, uagtet at *også* noget menneskeskabt *kan* inkluderes, og i mange sammenhænge *bliver* inkluderet.

Det forhold, at talen om naturen refererer til det levede livs erfaringsverden, indebærer, at undersøgelsen af, hvad naturen *er*, primært er et epistemologisk anliggende, ikke et ontologisk. Spørgsmålet om naturens ontologiske status udæsker primært til en epistemologisk funderet refleksion over den menneskelige erfaringsdannelse, sådan som denne erfaringsdannelse udspiller sig i feltet mellem betydning og realitet. Da er det også med reference til epistemologien, at en ontologi kan ytre sig.

Såfremt det meningsfulde i at stille spørgsmålet 'Hvad er natur?' er at forholde sig til måder at forholde sig i den menneskelige erfaringsverden, så vil ethvert absoluteret svar på det stillede spørgsmål være ensbetydende med, at meningen misligholdes. I stedet animerer spørgsmålet om naturbegrebet til refleksioner over den menneskelige erfaringsverden og dens metaforiske udtryk – herunder den metaforiske anvendelse af ordet natur.

Referencer

Arler, Finn 2007. "Landskabskvalitet, naturkvalitet og demokrati." Manuskript fra forfatteren, ventes publiceret i: Michael Rasmussen (red.). *Skønheden, kunstværket og naturen*. Aalborg Universitetsforlag.

Brüel, Sven og Nielsen, Niels Åge 2001. *Fremmedordbog*. Gyldendal.

Christensen, Jens 2003. "Hvad er natur? - mellem forskningsbegreb og dagligsprogligt ord." I: Maziar Etemadi (red.). *Kærlighed og tænkning. Festskrift i anledning af Lennart Nørreklits 60 års fødselsdag*. Dialektika, Skrifter om filosofi og videnskabsteori, nr. 3, 2003. Center for Filosofi og Videnskabsteori, Aalborg Universitet: 55-76.

Dickmeiss, Eskil 2000. "Etik hos inuit." I: *Arbejdspapirer fra symposium om Inuit Filosofi*, 3.-4. maj 2000. Ilisimatusarfik - University of Greenland, Nuuk: 147-163.

Fink, Hans 1993. "Om landskabet, rette linier og rundbuestil." I: *Paradokser og etik – landbrugspolitik?* LOK-debatbøgerne: 69-93

Fock, Niels 1964. "Man as a Mediating Agent between Nature and Culture." I: *Folk, Dansk etnografisk tidsskrift*, Vol. 6,1, 1964. Dansk etnografisk forening, København: 47-53.

Fredriksson, Marianne 2002 [1988]. *Den som vandrer om natten...* Fremad Hardback.

Hastrup, Kirsten 1999. *Viljen til viden. En humanistisk grundbog*. Gyldendal.

Ordbog over det danske sprog 1968. Bind 14. Gyldendal.

Wittgenstein, Ludwig 1994 [1953]. *Filosofiske undersøgelser*. Munksgaard-Rosinante.